

YÖNETİME EL KOYMAK
ASKERÎ DARBELERİN
STRATEJİK MANTIĞI

NAUNİHAL SINGH

ÇEVİREN
Ş. ERDEM TÜRKÖZÜ

NAUNIHAL SINGH

ABD’li siyaset bilimci. New York’ta doğdu. Yale Üniversitesi’nde çift anadal yaparak bilgisayar bilimi ve siyaset bilimi alanlarında lisans derecesi aldı (1992). Doktora eğitimini Harvard Üniversitesi’nde kamu yönetimi alanında tamamladı (2005). Bir süre Oracle şirketinde çalıştıktan sonra İnsan Hakları İzleme Örgütü bünyesinde Saddam Hüseyin’in savaş suçlarını soruşturan uluslararası bir komisyonda görev aldı. Şu anda ABD Deniz Harp Okulu’nda Ulusal Güvenlik İşleri bölümünde öğretim üyesidir. Özellikle askerî darbeler, sivil-asker ilişkileri ve otoriter rejimler üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan Singh, darbelerin rastlantısal ya da irrasyonel değil, öngörülebilir bir stratejik mantığa dayandığını savunan oyun kuramına dayalı yaklaşımıyla, demokratikleşme süreçleri üzerine yapılan çalışmalara önemli katkılarda bulunmuştur.

S. ERDEM TÜRKÖZÜ

Ankara’da doğdu (1972). 1996’da Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Kamu Yönetimi Bölümü’nden, 2001 yılında aynı üniversitenin Siyaset Bilimi Yüksek Lisans Programından mezun oldu. Hâlen siyaset bilimi “doktora terk”. İyi yazamadığını fark ettiği lisans yıllarında çeviri yapmaya başladı. Çeviride karar kılmadan önce birkaç işe girip çıktı. 2014’ten bu yana sadece çeviri yapıyor.

Başlıca çevirileri: MacGregor Knox ve Williamson Murray, *Askerî Devrimlerin Dinamikleri* (2024); *İnsan Dünyasının Döngüleri*, Peter Turchin ve Sergey Nefedov, (2024); Walter Scheidel, *Büyük Düzleyici* (2023); Theda Skocpol, *Devletler ve Toplumsal Devrimler* (2023) Robin Walz, *Modernizm* (2023); Mary Kaldor, *Yeni ve Eski Savaşlar* (2023); Bruce Haddock, *Siyasi Düşüncenin Tarihi* (2023); Cas Mudde, *Günümüzde Aşırı Sağ* (2022); W. Montgomery Watt, *Hazreti Muhammed: Peygamber ve Devlet Adamı* (2019); Natalia M. Belting, *Dünyadan Kedi Masalları* (2019); Cas Mudde, *Cristobal Rovira Kaltwasser, Popülizm: Kısa Bir Giriş* (2019); Ilan Pappé, *İsrail Hakkında On Mit* (2018); John Alexander Armstrong, *Milliyetçilikten Önce Milletler* (2018); William H. McNeill, *Avrupa’nın Bozkır Sınırları & Osmanlı’nın Batıdaki İlerleyişi Neden Durdu?* (2017); Tom Burns, *Psikiyatri: Kısa Bir Giriş* (2015).

İÇİNDEKİLER

TEŞEKKÜR	11
I	
GİRİŞ	13
1. Darbeleri Anlamanın Önemi	14
2. Darbelerin Sonuçlarını ve Dinamiklerini Anlamak	18
3. Diğer Kuramsal Açıklamalar	28
4. Vakaların Arka Planı	29
5. Kitabın Düzeni	33
2	
KURAM	37
1. Muharebeler Olarak Darbeler	38
2. Seçimler Olarak Darbeler	41
3. Eşgüdüm Oyunları Olarak Darbeler	48
3	
DARBELERİ SAYMAK	81
1. Darbe Girişimlerini Anlamak	82
2. Darbelerin Sonuçlarını Anlamak	110
3. Darbelerin Geldiği Kademeleri Anlamak	132
4. Kısıtlamalar	136
5. Sonuç	140
4	
ORDUNUN TEPESİNDEN GELEN DARBELER	144
1. Tepeden Gelen Darbelerin Kuramı	144
2. Gana, 1975	160
3. Gana, 1978	174
4. Sonuç	192
5	
ORTA KADEMEDEN GELEN DARBELER	194
1. Orta Kademedeki Gelen Darbelerin Kuramı	194
2. Gana, 1967	207
3. Gana, 1972	240
4. Sonuç	260

	6	
TABANDAN GELEN DARBELER		262
1. <i>Tabandan Gelen Darbelerin Kuramı</i>		262
2. <i>Gana, Mayıs 1979</i>		272
3. <i>Gana, Haziran 1979</i>		287
4. <i>Gana, 1981</i>		314
5. <i>Sonuç</i>		337
	7	
SSCB, 1991: DÜNYAYI DEĞİŞTİREN ÜÇ GÜN		340
1. <i>Arka plan</i>		343
2. <i>Analiz</i>		353
3. <i>Sonuç</i>		381
	8	
SONUÇ		385
1. <i>Eşgüdüm Kuramının Sivil-Asker İlişkileri Çalışmaları</i>		386
İçin İçerimleri		
2. <i>Gelecekteki Darbeler İçin İçerimler</i>		388
3. <i>Eşgüdüm Kuramının Siyasalar İçin İçerimleri</i>		394
4. <i>Köklü Toplumsal Pratikleri Değiştirmek</i>		395
5. <i>İsyanlarla Mücadele Etmek</i>		397
	Ek	
ANALİZLERDE KULLANILAN DEĞİŞKENLERİN TANIMLARI		400
TABLoların ve ŞEKİLLERİN LİSTESİ		403
KAYNAKÇA		404
DİZİN		418

I GİRİŞ

1991 yılında, Sovyetler Birliği’ni dağılmaktan kurtarmaya yönelik son bir çaba olarak, ülkedeki üst düzey bazı askeri ve sivil liderlerden oluşan bir koalisyon, devlet başkanı Mihail Gorbacov’dan iktidarı zorla almaya çalıştı. Komplocular arasında savunma bakanı, içişleri bakanı, KGB şefi, başbakan, merkez komite sekreteri ve başkanın özel kalem müdürü de dâhil olmak üzere devlet başkanının kendisi dışında devlet aygıtındaki tüm önemli yetkililer bulunuyordu (Odom 1998, 310). Darbecilerin ellerinin altında bulunan – silahlı kuvvetlerden, içişleri bakanlığından ve KGB’den birlikler dâhil– ezici güce rağmen darbe girişimi başarısız oldu. Sovyetler Birliği’ni Nazi işgaline karşı büyük bir ustalıklarla savunabilmiş parti, ordu ve istihbarat örgütleri dağıtıldı. SSCB artık yoktu.¹

Bundan neredeyse on yıl önce 1981’in yılbaşı gecesi ise Jerry Rawlings adlı genç bir emekli hava yüzbaşı Gana’da çok farklı bir askeri darbeye öncülük etmişti. O darbe girişiminde Rawlings ve sadece bir avuç adamı 9.000 kişilik bir ordunun ve 11 milyon nüfuslu bir ülkenin denetimini ele geçirmeyi başardılar. Neredeyse tüm güvenlik aygıtına hükmeden ve tüm devleti temsil eden Sovyet komplocuların aksine Rawlings, küçük silahlar taşıyan sadece 10 adamı ve çoğunlukla mevcut durumdan hoşnutsuz erlerden ve öğrenci

¹ Bu sonucu daha da şaşırtıcı kılan, Yeltsin lehine yaygın bir taraf değiştirme ya da silahlı kuvvetler içinde cunta tarafından verilen emirlere önemli bir itaatsizlik olduğuna dair hiçbir kanıt bulunmamasıdır (Brusstar ve Jones 1995, 52-53).

radikallerden oluşan müttefikleriyle saldırmıştı. Saldırısını, Ganalıların askeri müdahaleden usandıkları bir dönemde ve her ne kadar halk arasında artık pek destek görmese de adil bir şekilde seçilmiş demokratik bir rejime karşı düzenlemişti. Askerlere ve sivillere “kutsal savaş”ına ve “devrim”ine katılmaları yönünde yaptığı radyo çağrıları ordu içinde büyük ölçüde kayıtsızlıkla karşılanmış, hatta daha önceki başarılı darbeleri halkın sevinç gösterileriyle karşıladığı Gana’da ilk kez sivillerin bile tepkisini çekmişti. Fakat görünürdeki tüm bu engellere rağmen Rawlings yine de kazanan taraf olmuş ve yönetime el koymuştu.

1991 SSCB darbe girişimi başarısız olurken 1981 Gana darbe girişimi neden başarılı oldu? Genel olarak sivil-asker ilişkileri ve özel olarak darbeler üzerine engin bir akademik literatür bulunmasına rağmen darbelerin sonuçlarını nelerin belirlediği sorusu bugüne dek neredeyse tamamen göz ardı edildi. Bu kitap işte bu boşluğu gidermeyi amaçlıyor ve neden bazı darbe girişimlerinin başarısız olurken diğerlerinin başarılı olduğu hakkında ilk uzun vadeli kuramsal ve empirik incelemeyi sunuyor. Darbelerin katılımcılarıyla yapılan toplam 300 saatlik mülakatlara ve 1950-2000 yılları arasında dünyada cereyan etmiş tüm darbe girişimlerine ilişkin özgün bir veri kümesine dayanan bu analiz, darbelerin dinamiklerine ve sonuçlarına ilişkin yeni bir kuram geliştiriyor ve bu kuramı eldeki verilerle sınıyor.

1. Darbeleri Anlamanın Önemi

Uzmanların darbeleri önemsemelerinin birkaç nedeni vardır. Bunlardan en önemlisi, bazı darbe girişimlerinin dünya tarihinin çehresini değiştiren uğraklar olmalarıdır. Örneğin 1991 Sovyetler Birliği darbe girişiminde söz konusu olan, dünyadaki diğer tüm ülkelerden daha geniş topraklara ve en yakın rakibinin iki misli daha büyük bir nükleer cephaneli-

ğe sahip bir süper güç olan Sovyetler Birliği'nin bekâsıydı. Bu darbe başarısız olduğu içindir ki Soğuk Savaş sona erdi, SSCB parçalandı ve Komünist Parti dağıtıldı. Benzer şekilde Portekiz'in 1974 Karanfil Devrimi'nin başarısı Portekiz'in demokratikleşmesine, Portekizce konuşulan büyük sömürgelelerinin Portekiz'den bağımsızlıklarını kazanmalarına ve dünya çapında demokratikleşmenin Üçüncü Dalgasına yol açtı (Huntington 1991). Hitler'i hedef alan Temmuz 1944 darbe girişimi başarılı olsaydı Avrupa'daki savaş hem Doğu Cephesi'ndeki siviller hem de toplama kamplarında katledilenler için çok farklı sonuçlanabilirdi. Bu ve benzeri diğer örneklerde, dünya siyasetinin yörüngesi tek bir darbe girişiminin sonucuna göre belirlenmişti.

Bir darbe girişimi uluslararası alanda büyük bir etki yaratmasa bile, o girişimden etkilenen ülkenin sınırları içinde yaşayanların hayatları üzerinde pekâlâ önemli bir etkiye sahip olabilir. İktidarının ilk yılında yarım ila bir milyon arasında Endonezyalıyı öldüren (Valentino 2004, 71) ve görevinde kaldığı süre boyunca 15 ila 35 milyar doları zimmetine geçirdiği tahmin edilen (Transparency International 2004, 13) Endonezya Devlet Başkanı Suharto gibi dünyanın en acımasız ve zalim diktatörlerinden bazıları da yönetime darbeyle el koymuşlardı. Saddam Hüseyin ve İdi Amin iktidarı uzun süre ellerinde tutabildiler –ve bu uğurda çok sayıda yurttaşlarını öldürdüler– çünkü onları iktidara getiren darbe girişimleri başarılı olurken, onlara karşı yapılan çok sayıda darbe girişimi başarısız olmuştu.

Her darbe girişimi ülke içinde ya da uluslararası alanda hayati önemi haiz olmasa da, dünyadaki ülkelerin çoğu 20. yüzyılın ikinci yarısında en az bir darbe girişimi deneyimlediğinden, darbe girişimlerinin o dönemin siyaseti üzerinde birikimli bir etkisinin olduğu yadsınamaz.² Bölgeler düze-

² Kesin olmak gerekirse, nüfusu 100.000'den fazla olan ülkelerin %55'inde 1950 ila 2000 yılları arasında en az bir darbe girişimi meydana geldi.

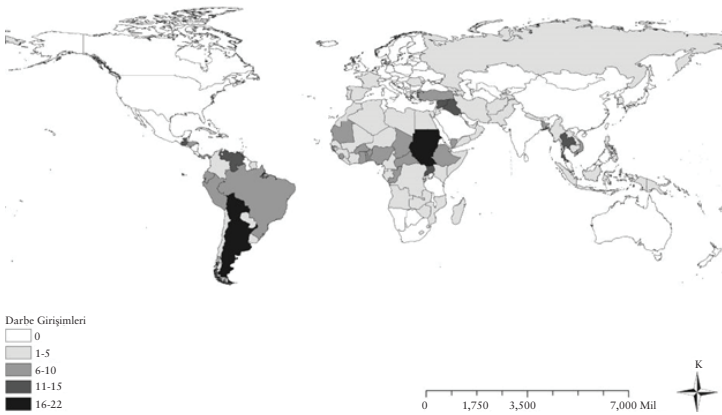
yinde bakıldıkta Sahraaltı Afrika'daki ülkelerin %80'i, Kuzey Afrika ve Ortadoğu ülkelerinin %76'sı, Latin Amerika ülkelerinin %67'si ve Asya ülkelerinin %50'si bu dönemde en az bir darbe girişimine sahne oldu. 1950 ile 2000 yılları arasında, nüfusu 100.000'in üzerinde olan bağımsız ülkelerde 238'i başarılı, 233'ü başarısız, toplam 471 darbe girişiminde bulunuldu. Yani o dönemde her yıl ortalama (hem ortalama hem de ortanca) 9 darbe girişimi oldu: Darbe girişimlerinin sayısı 1998'de 3 olan en düşük değerden 1975'teki 19'luk en yüksek değere kadar çeşitlilik gösterdi. Darbe girişimlerinin sıklığı zamanla azalmış olsa da 1950 ile 2012 yılları arasında dünyanın herhangi bir yerinde darbe girişiminde bulunulmayan tek bir yıl bile yoktu. Bu sayılar 1950 ile 2000 yılları arasında Batılı olmayan ülkelerde hükümeti değiştirmek için başvurulmuş demokratik seçimlere kıyasla en az %30 daha fazla darbe girişimi yaşandığı anlamına geliyor.³

Sıklıklarından ve dünyanın her yerinde karşımıza çıkma-
larından da anlaşılacağı üzere, darbe girişimleri dünyada re-
jim değişikliklerinin ve olağan hayatın akışına aykırı biçim-
de liderlik tasfiyelerinin çoğunun temel mekanizması olagel-
miştir. Nitekim darbeler demokratik başarısızlıkların yakla-
şık %75'inden sorumludur ki bu da onları demokrasiye yö-
nelik en büyük tehdit hâline getirmektedir (Goemans ve Ma-
rinov 2008).⁴ Askeri darbeler demokrasilerle de sınırlı de-
ğildir: 1946'dan bu yana sona eren tüm monarşiler kendi silahlı

³ Darbelerin ve demokratik seçimlerin göreceli sayısı tahmini, Yönetişim Kalitesi Veri Kümesi'nden alınan veriler kullanılarak hesaplandı. Batı Avrupa, ABD, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda hariç tutulduğunda, dünyanın geri kalanında yürütme organı için tahmini 354 demokratik seçim ve 459 darbe girişimi meydana geldi. Yürütme organı seçimlerinin sayısı, başkanlık demokrasilerindeki demokratik seçimlere, parlamento seçimlerindeki yasama seçimlerine ve karma sistemlerdeki hem yasama hem de başkanlık seçimlerine bakılarak hesaplandı. Karma sistemlerdeki tüm seçimleri yürütme seçimleri olarak değerlendirerek hata yaptığım için, yürütme seçimleri tahmini muhtemelen fazla sayıldı, bu nedenle darbe girişimi sayısı muhtemelen seçim sayısını %30'dan fazla aşmaktadır.

⁴ Buna ek olarak, birden fazla demokratik çöküş yaşayan tüm ülkeler bunu ordu eliyle gerçekleştirdi (Cheibub 2007, 149).

kuvvetleri tarafından devrilmiştir (Geddes 2009) ve darbeler aynı zamanda diktatörlüklerde liderlik değişiminin en yaygın biçimidir. Aslına bakılırsa bu çalışmada ele alınan dönemde diktatörlerin üçte ikisi darbelerle tasfiye edilmiştir. Diktatörlerin kitlesel halk gösterileriyle devrildiğine dair yaygın kanıya rağmen bu bir kuraldan ziyade istisnadır: Darbelerin bir diktatörlüğü sona erdirmeye olasılığı halk ayaklanmalarına göre altı kat daha fazladır (Svolik 2008).

Şekil 1.1: 1950-2000 yılları arasında dünyada darbe girişimleri

Başarılı askeri darbeler aynı zamanda genel olarak rejim değişikliklerinin asli kaynağıdır. İster parlamenter demokrasi, ister başkanlık demokrasisi, ister karma demokrasi ya da sivil diktatörlük olsun, herhangi bir rejim türü başarısız olduğunda yerine büyük olasılıkla askeri bir rejim geçecektir (Cheibub 2007, 145). Tüm askerî rejimler başarılı darbelerin sonucu olmasına rağmen tüm başarılı darbeler askeri rejimlere yol açmadığı –ve bazı başarısız darbeler de rejim değişikliklerine yol açtığı– için, askerî rejimlere geçiş oranının yüksekliği darbelerin etkisini açıkça göstermektedir. Askerî yönetimlerin kendileri de darbelerin istikrarsızlaştırıcı etkilerinden azade değildirler. Aksine, hem askeri yöneticilerin